

RAGOZÓ-RÜGYEZŐ MAGYAR NYELVÜNK

Írta: Dr Végvári József

Ha valamely nyelvet meg akarnak szüntetni, ki akarják iktatni az életből, és a helyzet nem teszi lehetővé a közvetlen módszereket e cél elérésére – mint pl. beszélőinek kiirtása vagy száműzése, a nyelv betiltása, használatának korlátozása és büntetése – akkor hogyan járjanak el? Maradnak a közvetett módszerek, melyek lényege, hogy a nyelvet egyre értéktelenebbnek tüntetik föl beszélői előtt, illetve sajátosságait elhallgatják úgy, hogy ezek oktatását egyszerűen kiiktatják a tantervekből. Sőt nemcsak a tantervekből, hanem a tudományos kutatásból, a tömegtájékoztatásból és a mindennapi politikából is. El kell érni, hogy lehetőleg senki se legyen büszke arra, hogy az adott nyelven beszél, vagy ha mégis érezne effélet, rögtön szégyellje el magát érte. Az újságok, televízió stb. munkatársait lehetőleg úgy kell összeválogatni, hogy egyikőjükben se merüljön fel: anyanyelvének vannak bizonyos sajátosságai, melyek megkülönböztetik más nyelvektől, és amelyek külön vizsgálendő, tömegekben tudatosítandó értékeket képviselnek.

A magyar nyelvvel (és valószínűleg még egy jónéhány nyelvvel) kapcsolatban ma ez a helyzet. Tehát amennyiben a magyarul beszélők korábban úgy hitték-tudták, hogy nyelvük képes és alkalmas a világegyetem teljességének képletezésére – márpedig bizonyosak vagyunk abban, hogy népmeséink, népköltészetünk, szokásjátékaink, népdalaink megalakotói így tudták – akkor fokozatosan el kell érni, hogy többé ne higgyenek ebben, s ezzel leszállítsák más, fogyasztói jellegű nyelvek szintjére. Ezt a célt sikerült elérni, és valahol ennek bizonyosan nagyon örülnek. Keserítsük meg kissé örömeiket azzal a megjegyzéssel, hogy nyelvünknek ez a képessége valójában nem irtható ki, legföljebb ideig-óráig háttérbe szorítható, lappangásba kényszeríthető. (Az illetők ebbeli nemtelen törekvéseit csak részben menti – de legalább magyarázza – az a körülmény, hogy az általuk beszélt, vagy mintának tekintett nyelvek már nem alkalmasak a teljesség képletezésére, viszont sejtik, hogy a miénk alkalmas rá – még mindig, és egyre inkább.¹)

Hogy részletezzük és kézzelfoghatóvá, szemmel láthatóvá tegyük erőfeszítéseiket, föl kell ismernünk, hogy ezek a következő négy irányban vagy arcvonalon zajlanak, körülbelül II. József óta elég erőteljesen, de változó mértékben az egyes korokban és irányokban²: a) a beszédhangok, b) a szókincs, c) mondattan, d) alaktan. Csak egy-egy mondattal fogom jellemezni ezek helyzetét, bár mindegyikről külön előadást lehetne tar-

¹ Az ún. „modern tudomány” nyelvvel kapcsolatos egyik alaptétele így hangzik: „Nyelv és világkép között nincs és nem is lehet kapcsolat, hiszen a nyelvi jelek önkényesek.” Rejtély és külön vizsgálendő az, hogyan sikerült elfogadtatni tömegekkel ezt a *teljességgel tudománytalan*, a mindennapi tapasztalatnak és ésszerűségnek is állandóan ellentmondó tévtant.

² Természetesen nemcsak nyelvünk, hanem egész műveltségünk, történelmi tudatunk ellen folyt és folyik támadás. Erről ma már több helyen lehet olvasni, hadd ajánljam a Pap Gáborral „Ami élni segít” címmel közölt beszélgetést, mely ma már a Napút honlapon a Világhálón is olvasható, továbbá Bakay Kornél: *Kik vagyunk, honnan jöttünk?* című könyvecskéjét.

tani. A magyar *beszédbangók* elleni „támadás” abban áll, hogy látszólag „tisztán szaktudományos alapon” kimondták a magánhangzók és mássalhangzók egyenértékűségét, azonos jelentőségét az emberi nyelvekben, amivel sikerült elkenni azt, hogy szerves jelrendszerben kitüntetett szerepe van a mássalhangzóknak (ezt később éppen RaG szavunk magyarázatában fogjuk szemléltetni). Legnyilvánvalóbb támadás nyelvünk ellen természetesen a *szókincs* területén folyik, melynek veszélyéről megoszlanak a vélemények; a helyzet súlyosságát azért mutatja, hogy köztársasági elnökünk is azt tanácsolja az önkormányzati választások jelöltjeinek: „konkrét programokra koncentráló kampányt folytatásnak” (júl. 11-i rádiójelentésből), amely már egy majdnem teljesen globalizált mondat. Saját szempontunkból most csak annyit jegyzünk meg, hogy az idegen szavak, a ma hozánk beáramló angolszász nyelvi szennyáradat fokozatosan bomlasztja, leépíti a magyar szavak közötti szerves kapcsolatokat. A *mondattanban* kevésbé nyilvánvaló a veszély (vagy inkább nehezebb tudatosítani), pedig legalább akkora, mint a szókincs esetében. Már régebben megindultak, de most fölerősödtek a magyar mondat globalizálására irányuló erőfeszítések, amennyiben az eredeti, alapvetően mellérendelő mondatfűzést kezdi kiszorítani a jellegzetes indogermán alárendelő szerkesztés; lépten-nyomon ilyen – teljességgel magyartalan – mondatokat hallunk: „Az, amit ettől az emlékhelytől várunk, az az, hogy...” vagy „A legjobb dolog, ami a gyümölcsrel történhet”, melyeket sajnos már sokan hiteles, helyes magyar mondatnak fogadnak el. Szerencsére Karácsony Sándor óta tudjuk, hogy a mondatszerkezetünk átrajzolására irányuló erőfeszítés haszontalan, mert a magyar észjárást nem lehet indogermánná tenni, viszont lehet szennyezni, piszkítani a mindennapi nyelvhasználatot.

A négy tényező közül az *alaktan* (idetartozik a ragozás és szóképzés) egészen különleges helyzetben van, ugyanis eddig semmiféle törekvés nem figyelhető meg megváltoztatására, lecserélésére, vagyis globalizálására. Egy ilyen törekvés pl. azt jelentené, hogy névszói esetrágjainkat megpróbálnák helyettesíteni az indogermán nyelvekben szokásos előjárókkal, vagyis *kertben* helyett *ben-kert*, *violámtól* helyett *tól-m-viola* állna, stb. Iszonyú képtelenségnek tűnik, gondolom másoknak is, és e téren nem nagyon található valamiféle átmeneti vagy köztes megoldás, mint a másik három sajátosság esetében.³ Maga az a tény, hogy az alaktannal kapcsolatban mindenki mereven elutasítja a változtatásnak még a lehetőségét is, mutatja az alaktani rendszer rendkívül szívós természetét. Tehát amikor a *ragozással* foglalkozunk, ezt a kérdést is vizsgáljuk. Vizsgálandó, miért tanúsít heves ellenállást az alaktan átértelmezésével szemben még az is, akinek számára haza és magyar nyelv szinte semmit sem jelent, aki halmozza beszédében a gyakran általa sem értett idegen szavakat, s aki folyton alárendelő szerkezeteket alkalmaz. Az Európai Szövetségben⁴ Finnország után mi leszünk a második ragozó nyelvet beszélő nemzet. Megkérdeztük vajon őket, hogyan boldogulnak ragozó nyelvükkel az alárendelő-hajlító indogermán műveltségek rajában? Vajon gond nélkül belesimultak? Tőlünk nyugatra egyetlen ragozó nyelvet beszélő nép van, a baszkok. Hogy ők hogyan boldogulnak, nap mint nap láthat-

³ Érdekes, hogy a fordítottjára van példa, nemrég hallottam egyetemista korosztály köréből a következő mondatot: „*Lewentünk* (angolul *we went down* ‘lementünk’) a bicsra (*to the beach* ‘a vízpartra’) és szvimtünk (*we swam* ‘úsztunk’) egyet.”

⁴ Ha esetleg valaki nem tudná: az *unió* szónak ez volna a magyar megfelelője.

juk-hallhatjuk... Vajon mi belesimulunk, vagy esetleg úgy leszünk ezzel mint a baszkok...?

Miután úgy-ahogy sikerült általánosságban jellemezni a ragozás helyét a magyar nyelv sajátosságai között, egy személyes vonatkozásra kell kitérnem, különben nem érthető az okfejtés. Az egyetemen angol-orosz szakosként hagyományos nyelvészeti képzésben részesültem, és aztán igen hosszú ideig nem csináltam ügyet abból, hogy anyanyelvünként úgynevezett ragozó, idegen műszóval agglutinálónak besorolt, nyelvet beszéllek, míg a két tanított, s ezáltal megélhetőesemet biztosító nyelvek ugyanebben a felosztásban a „hajlító nyelvek” címkét kapták. Szakmai pályám nagyobbik részét eltöltöttem úgy, hogy a ragozást nem tekintettem a magyar nyelv különleges sajátosságának, és semmiféle következtetést nem vontam le abból sem, hogy a körülöttünk élő, illetve a világot ma uraló népek kivétel nélkül hajlító nyelveket beszélnek. Ennek a különbségnek az értékbeli, minőségi jellege csak 2-3 éve kezdett bennem igen lassan tudatosulni, és úgy gondolom, most ennek a folyamatnak kb. a felénél tartok, vagyis ma már talán úgy félig tudom, *mit jelent a ragozás*. Valaki mondhatná, hogy majd akkor tartsak erről előadást, ha a folyamat végére értem, de én azt hiszem, tanulságos lehet mások számára egy időközi beszámoló is.

Az első felismerés akkor ért, amikor harminc évi oroszitanítás után egyik órán megbeszéltük a *damb* ‘adni’ ige ragozását, és életemben először azon kezdtem gondolkodni, miért mondunk az oroszban ragozást, amikor ez egy *hajlító* nyelv, tehát szigorúan véve nem is tud ragozni. Tudni kell, hogy a rokonság szerinti csoportosítás mellett létezik a nyelvek szerkezete és működése szerinti felosztás, melyet még a XIX. század nagy nyugat-európai nyelvészei gondoltak ki, és nem-hivatalosan ma is érvényben van. Ez egy négyes felosztás, mely szerint vannak elszigetelő (kínai), hajlító (indogermán, sémi), ragozó (finnugor, török, busman, bantu nyelvek, több kaukázusi nyelv mint pl. csecsen és grúz, a kihalt[?] sumér, baszk) és összegző vagy bekebelező (eszkimó, amerikai indián, ausztráliai) nyelvek. A mai angol eredendően hajlító, de vannak elszigetelő vonásai is.

Miben áll a hajlítás? Egyfelől abban, hogy a szó tömagánhangzója változik meg, még hozzá minőségileg. Angolban legjobb példa erre a rendhagyó igék három alakja: *drink – drank – drunk* stb.; ez az ún. tiszta vagy belső hajlítás, melyre a mi nyelvünkben nincs példa (ugyanakkor mutatja a magánhangzók fontos szerepét is az indogermán nyelvekben). Az ún. külső hajlításban végződéses, toldalékok jelennek meg, ezek azonban egészen mások mint a magyar ragok, legfőképpen látszatra és messziről hasonlítanak. Összevető példaként tekintsük a magyar *nép* főnév ragozását, illetve a latin *populus* declinatio-ját, azaz hajlítását:

	LATIN		MAGYAR ⁵	
	Egyes szám	Többes szám	Egyes szám	Többes szám
<i>Alanyeset</i>	populus	populi	nép	népek
<i>Birtokosa.</i>	populi	populōrum	népé, népnek a	népeké, népeknek a
<i>Részese.</i>	populo	populis	népnek	népeknek

⁵ Míg a latin névszónak valóban csak hat esete lehet, a magyarban húsz fölött van a határozóragok száma. A megszólításnak viszont nincs külön határozóragja nyelvünkben.

	LATIN		MAGYAR ⁵	
	Egyes szám	Többes szám	Egyes szám	Többes szám
Tárgye.	populum	populos	népet	népeket
Távolítóe.	populo	populis	néptől	népektől
Megszólítóe.	popule	populi	Ó nép!	Ó népek!

„A régiek az alanyesetet tartották alapvető és elsődleges alaknak; ezt függőleges vonalhoz hasonlították, s a tőle való eltéréseket – a „függő” vagy „ferde” eseteket – elhajlásoknak, el-esésekenek tekintették (innen magának az esetnek a neve, latinul *casus* az ‘esni’ igéből), s ezért nevezték *declinatio*-nak a névszó különféle alakjainak felsorolását, lévén hogy ezek kilengések a névszó „egyenes” (vagy álló) alakjától.” (WEB 580.old.)

Jól látható, hogy latinban (és minden más hajlító nyelvben!) az egyes esetvégződések az alanyeset –*us* végződése helyébe kerülnek, tehát ahhoz képest valóban elhajlásokat vagy eltéréseket képeznek. A magyarban viszont a ragnélküli alapszóhoz illeszkednek a ragok, az alapszó változatlan marad, legfőljebb mennyiségi változások vannak, pl. nyúlás: *fa – fák*. Minthogy eset (*casus*) és *declinatio* szorosán összetartozó fogalmak, a mi nyelvünkben az eset szó használata is teljességgel indokolatlan, csak tárgyagról és határozói (vagy név-) ragokról van értelme beszélni. Míg latinban a névszó csak hat eset valamelyikében állhat, a magyarban húsz fölött van a határozói ragok száma, tehát egészen más jellegű, lényegében nyitott rendszerről van szó.

„...a ragozás (agglutinatio) abban különbözik a hajlítástól (inflexio), hogy előbbieket természetes módon bonthatók fel összetevőikre, s ezen összetevők a tőtől jól elkülöníthetők. A ragozás igazi próbája tehát az, hogy a toldalékok [*rag* szavunknak nincs angol vagy latin megfelelője – VJ] rendelkeznek-e helyváltoztató képességgel, illetve jelentésük átvihető-e.” (uo. 43.old.)

Ugyancsak jól látható, hogy a magyarban szépen megkülönböztethetőek, felbonthatóak a toldalékok, a többesszám elkülöníthető az egyes ragoktól: a *nép-ek-et* szóalakban pontosan lehet tudni, melyik jelzi a többesszámot és melyik a tárgyat, míg latinban az e.sz. tárgyeset *-um* végződése nem is hasonlít a többesszám-beli *-os* végződésre. Vagyis a toldalékok önkényessé, megegyezésszerűvé váltak, amit a nyugati nyelvtudomány jellemző módon fejlődésnek próbál feltüntetni. Nincs válasz arra a kérdésre, miért éppen *-um* legyen a tárgyeset végződése egyes számban, és miért *-os* többes számban⁶. Saussure tétele a nyelvi jel önkényességéről „természetesen” a toldalékelemekre is érvényes. Ettől kezdve már egyenes az út ragozás és hajlítás összemosása felé. 1932-ben a nagy Webster-szótár szerkesztői még pontosan tudják a kettő közötti különbséget, de én az ötvenes-hatvanas években már ragozást tanultam orosz órákon, az osztály másik fele pedig ugyanazt latin órákon. Valamiféle felzárkózási igény, megfelelési kényszer működik a jelek szerint nyelvi téren is: ha a fejlett nyugat-európai nyelvek toldalékjai önkényesek, értelmezhetetlenek, akkor mi se legyünk „alábbvalók”, nosza kiáltjuk ki a mi ragjainkat is értelmetlennek, zűrzavarosnak, hiszen ez a fejlődés útja! Gazdag, ma is élő népművészetünket is inkább letagadjuk, mert a fejlett nyugaton már nincsen efféle. Ezzel magyarázható, hogy nemrég megjelent magyar nyelvtan nyíltan kétségbe vonja nyelvünk ragozó

⁶ Az igeragozással, illetve *conjugatio*-val nem foglalkozunk, mert jóval bonyolultabb kérdés.

jellegét (É.Kiss 1998), és tudatos kísérletet tesz arra, hogy összemossa a hajlító nyelvekkel. Ennek nyugaton is van párhuzama (Haspelmath 2000). Ha már nem lehet azoktól a fránya ragoktól szabadulni, akkor megpróbálják összemenni valamivel, ami nyugati és legalább messziről hasonlít rájuk, abban reménykedve, hogy közletről úgysem fogja meg nézni senki. Hiú remény, mert most ezennel meg fogjuk egészen közletről nézni. És ekkor nemcsak az derül ki, hogy a XIX. század nagy nyelvészeinek teljesen igazuk volt ragozás és hajlítás szigorú megkülönböztetésében, hanem ennél több derül ki, még hozzá az, hogy a ragok nem is önkényesek, hanem jó részük szépen értelmezhető. Nemcsak a mi számunkra, akik – szerves jelrendszer vizsgálatában – valljuk a jel teljes körű értelmezhetőségét, hanem még a Saussure tételét elfogadó, sőt hangosan hirdető hivatalos nyelvtudomány is ad ehhez ötleteket. Nevezetesen *-hoz* ragunk alapszavát egy ‘közel’ jelentésű osztják szóval rokonítja, amiben mi viszont észrevehetjük a HoZ és KöZel más-salhangzóinak rokonságát, továbbá azt, hogy HoZ szavunk valójában egyalakú szópart alkot, hiszen ige is lehet: ha valamit HoZ-ok, azt a beszélő felé, hozzá KöZ-el fogom vinni vagy elhelyezni. Névszóragjaink jó része ily módon értelmezhető, de kifejtteni csak a *-t* tárgyragot fogjuk, Pap Gábor gondolatai nyomán, mint az átláthatóság és értelmezhetőség egyik nagyon szép példáját. Csupán föl kell tenni a kérdést: szerepel-e *-t* rag az igeik ragozásában, képzésében? Bizony szerepel, még hozzá négy helyen is: 1) ige múlt idejében: *írt, hoztál*, stb., vagyis a múlt az, ami tárgyiasult. 2) a műveltető igeikben: *megírat, hozat, fűrdet*, stb., melyek természetesen kötelezően tárggyal állnak, nagyon erős tárgyra irányultságot fejeznek ki. 3) tárgyatlan igeik tárgyassá alakításában: *épiül – épít, javul – javít* stb. 4) második melléknévi igenevünkbenben: *használt* (ruha), *lejár*t (jegy), *riadt* (állat), *talált* (pénz), stb., melyekben folyamatból állapotá vált, azaz ismét tárgyiasult cselekvést vagy történést fejez ki.

Az orosz nyelvet tanulóként majd tanítóként negyven éven át tévedésben éltem és tartottam másokat is: ragozásról beszéltem egy olyan nyelvben, mely képtelen ragozni, hiszen hajlítóknak sorolták be, és ezt a besorolást komolyan kell venni. Tévedésemet nem menti, csak magyarázza, hogy nálam nagyobb tekintélyek is elkövették és folyamatosan elkövetik, így az orosz-magyar nagyszótárak, a latin és görög nyelvtanok írói és még sokan mások. A köztudatba is szinte már beépült, lépten-nyomon hallunk efféléket: „A német könnyebb mint az orosz, mert kevés benne a ragozás” stb. Vajon miért? Felzárkózási–megfelelési kényszerből? Esetleg nagyvonalúságból? Valami ilyen megfontolásból: „Ne legyünk szőrszálhasogatók, mondjuk az egyszerűség kedvéért, hogy ők is – vagyis az indogermánok is – ragoznak. Csak nem fognak tán megsértődni?” Nos elképzelhető, hogy megsértődnek. A fentebb említett négyes besorolást ugyanis eredetileg ugyanazok a nagy nyelvészek: F. Schlegel (1808), A.W. Schlegel (1818), W. Humboldt (1822), egyúttal a nyelv fejlődési szintjeinek tartották, és bizony a fejlődési láncban legmagasabbra a hajlító (vagyis az indogermán és sémi) nyelveket helyezték. A ragozó nyelvek egy fokkal alacsonyabbra kerültek. Az imént említett összemérés, álszerénykedés, vagy nevezük bárminek, bizony rosszul sült el. Például sikerült a nyugatiak elől olyan alaposan eltitkolni rendkívül magas szintű népművészetünket, páratlanul gazdag népmeseinket és néphagyományunk más területeit, hogy ma már mi magunk se vagyunk vele tisztában, mekkora kincset örököltünk apáinktól.

Minthogy ily módon a szaktudomány adós maradt a rag mibenlétének tisztázásával, sőt meg-megújuló erőfeszítéseket tesz a kérdés elkenésére, ragozás és hajlítás összemosására, a továbbiakban lemondunk az úgynevezett „tudományos” megközelítésről – értve ezalatt a „hivatalos” tudomány vagy „akadémikus” tudomány eljárásait. A rag, illetve ragozás mibenlétét tehát nem „tudományos” módszerekkel, hanem szemlélődés, ráhangolódás, rokonítás és hit révén igyekszünk föltárni. Mindenekelőtt érdemes magát RaG szavunkat alaposan megvizsgálni, egészen biztosan nem véletlenül alkalmazzuk éppen ezt a szót anyanyelvünk alapvető sajátosságának, egész pontosan működésének jellemzésében. E vizsgálatban messze túlmegyünk a hagyományos szófejtésen, hiszen édeskevés számunkra az adat, miszerint elvonás eredménye a régebben használt *ragaszték* szóból, tehát végső forrásként a *ragad* – *ragaszt* igepárból – de hát ezt amúgy is sejtettük. A *ragad* igével (és nagyszámú rokonságával) még rosszabbul járunk, hiszen a TESZ szerint „bizonytalan eredetű szócsalád. A *rag-* alapszó talán ősi örökség az ugor korból...” Más irányban fogunk elindulni, ahol alapföltévésünk lesz a szavak közötti szerves kapcsolódások megléte. Hisszük, hogy egy szerves jelrendszerben, amilyen anyanyelvünk, nincsenek elszigetelt szavak, mindig föl lehet tenni a kérdést: hová épül be ez vagy az a szó? Ez a kérdés egyben saját kutatómunkánk alappillére olyannyira, hogy még egy látszólag alakítani kérdés – a ragozás mibenléte – vizsgálatában is magának a RaG szónak a kapcsolatrendszerét kíséreljük meg föltárni, s ezáltal remélünk választ találni alapkérdésünkre. Egy szó kapcsolatait föltárhatjuk úgy is, hogy vagy a magánhangzóit, vagy egyik mássalhangzóját kezdjük változtatni, rokonhangokat behelyettesítve. Első lépcsőként a következő szóhármast kaptam:

RaG – RuHa – RüGY

Lehetne kérdezni, miért mentem ilyen messzire az első lépésben, hiszen már igen egyszerű lépéssel: a magánhangzó nyújtásával értelmes szót kapunk (RáG); talán ez is sorra kerül ma. Így első látásra sokan nem látnának kapcsolatot, de amikor fölírtam a táblára kísérletszámú egyetemi csoportom számára, pár percnyi gondolkodás után szinte egyszerre két egyetemista lánytól olyan szép megfogalmazásokat hallottam, hogy szó szerint ide-másolom mind a kettőt:

1. *A RuHa úgy öltözteti az embert, ahogyan a RaG a szót.*
2. *A RaGok úgy nőnek ki a szóból, ahogyan a RüGYek az ágból.*

Mindenek előtt vegyük észre, hogy egyikőjük sem adott – szerencsére – „tudományos meghatározást” a ragra, illetve a másik két szóval fönnálló kapcsolatára. Egy-egy közös jegyet emeltek ki, és megfigyelésüket vagy megérzésüket hasonlat képében fogalmazták meg, követve ezzel a magyar nyelvre és műveltségre eredendően jellemző rokonító és mellérendelő észjárását. Ebben az a csodálatos, hogy 14-16 éven át tartó indogermán jellegű-megalapozottságú tanítás-tanulás, fegyelmezés ellenére, ez az észjárás még egyáltalán él az emberekben. Ezek az egyetemista lányok nem vettek részt a magyar hagyománnyal foglalkozó hosszas tanfolyamokon, nem szerveztem be őket a szerves művelt-

ség kutatócsoportjába. Csak annyi történt, hogy lekapartuk a sarat nyelvünkről és hozzá való viszonyunkról, amelyet Horvát István halála óta dobálnak rá oly sokan, hol rosszindulatból, hol jóhiszeműen. A lányok nem mondják meg, mi a ruha, nem „definiálják” az arisztotelészi logika szabályai szerint, mint pl. a MEKSZ: „Az ember testét takaró, rendsz. textilanyagból való készítmény (a fejfedő és a lábbeli kivételével)”. Ehelyett hasonlatot alkalmaznak, melynek óriási megvilágosító ereje van; nyelvünk mélyrétegeiből merítenek, a rokonítás, mellérendelés, gondolatlánc eszköztárából, amelyet olyan gyönyörűen ír le Karácsony Sándor.

Jön a türelmetlen kérdés: de hát a ruha nem arra való, hogy takarja a testünket? De igen, csakhogy sokkal többről van szó. Télen azért viseljük, hogy védekezzünk a hideg ellen. Nyáron meleg van, mégis viseljük. Puszta megszokásból? Szégyenérzetből? Illendőségből? Ezzel már egy kulcsszóhoz jutottunk – egyszerűen csak folytatni kell a fenti szép hasonlatot, továbbgondolni. Kulcsszavunk az *illik* ige, meg ennek *illeszt* párja. Mi a rag szerepe? Hogy beillesse a szót a mondatba; a szavakat mondatná éppen a ragok illesztik, ragasztják össze. És a ruháé? Hogy bennünket *beilleszzen* a társadalomba! A ruhátlanok, a nudisták kénytelenek kivonulni a társadalomból, hogy elveiknek hódolhassanak, elszigetelik magukat a többségtől. A ruha tehát valóban dísz az embernek – mármint az igazi ruha. Lehet gondolni, hogy nem az a jellegtelen tömegáru, amelyet ma az óriási többség viselni kényszerül; természetesen a népviseletre gondolok. Nézzük meg pl. a betyárok ábrázolását népművészetünkben, és akkor megértjük a ruha szerepét az ember és társadalom életében, meg a rag szerepét nyelvünkben. Ha pedig a rag díszít, akkor a legdíszesebb szó az lesz, amelyik a legtöbb ragot tudja magára öltetni. Ideírom az eddig talált két leghosszabb (és teljesen értelmes!) szavunkat: *legesleg-megSZENTségtelenít-hetetlen-ebbjeiteknek*, és a hasonló szerkezetű *legesleg-eNEMZETietlenít-hetetlen-ebbjeiteknek* (17 illetve 18 szótag). Vajon véletlen, hogy éppen a SZeNT illetve NeMZeT szavunkhoz járulhat a legtöbb rag⁷, illetve ragszerű elem? Vagy az, hogy kétszeres tagadás fordul elő bennük?

Vajon csak a magyarban kapcsolódik össze RaG-ad és RuHa? Bármilyen megdöbbenő, az angolban – tehát meghatározás szerinti hajlító nyelvben is megvan ez a kapcsolat. A mai angolban ruha = *clothes* többes számú főnév, melynek *cloth* alapszaváról azt írják az angol szótárak, hogy „talán” ugyanabból az óangol *clīdan* ‘ragad’ igéből származik, mint a *clay* ‘agyag’, *glue* ‘ragasztó, enyv’, *cleavers* ‘ragadós galaj’ (szópárunknak német megfelelője is van: *Kleid – kleben*). A bizonytalan megfogalmazásnak alighanem az az oka, hogy ruhájuk ugyan megmaradt az angolszászoknak, de ragjaikat már elvesztették, s ezt ugyanúgy „fejlődésnek” állítják be, mint népművészetük vagy népmesekincsük elvesztését. „Modern társadalmat építünk” – magyarázta nekem egy angol hölgy néhány évvel ezelőtt, – „megszabadultunk a múlt kacatjaitól.” És biztatóan nézett rám, hogy netán én is, mi magyarok is követnénk őt ebben a nagy fel- vagy megszabadulásban. Hát nem követjük. Megőriztük ragjainkat és mellérendelő gondolkodásunkat, népviseletünket ugyan levetettük (levétették velünk), de majd szép lassan vissza fogjuk magunkra venni; nekem már van bihari szűrőm és széki kalapom, és viselem is alkalomadtán. (Mellesleg ezt a szöveget a múlt kacatjairól én már gyermekkoromban hallottam egy Róth, akarom mondani Rákosi Mátyás nevű illetőtől. Vajon mi lett vele? És ma nem a Soros-féléktől, meg

⁷ Nem teszünk különbséget rag, jel és képző között.

az ún. „TV-s személyiségektől” halljuk ugyanezeket a zagyvaságokat? Ki szabadít meg bennünket ezektől?)

Tehát mitől is tapad a ruha? Természetesen nem a kosztól, hanem attól, hogy illik ránk, és mi is illünk (ha illünk) őhöz. Ugyanis a magyar népviselet darabjai, csakúgy mint népművészetünk tárgyai, mintáikkal a világegyetem szerkezetét és működésrendjét idézik meg a maga teljességében (a sulyok és mángorló révén a testi fehérműre is rányomódtak ezek a minták!). Amikor testünkön viseljük ezeket a mintákat, a világegyetem szerkezetére és működésrendjére hangolódunk rá, s ennek megfelelően fogunk tudni viselkedni, hiszen nyilván közben észrevettük, hogy ViSeLet és ViSeLkedés nyelvünkben szorosán összekapcsolódik. Valóban ruha teszi az embert, csak egészen másként, ahogy eddig véltük: a ViSeLet teremt megfelelő, kiegyensúlyozott és alkotó ViSZonyt⁸ ember és ember, ember és közösség, ember és természet, sőt ember és Isten között (Jézus a pólyázással lép be az emberi világba, és szinte ruhátlanul lép ki belőle). A népviselet levetésével megszűnik az értelmes viszonyulás lehetősége is, az egyén vagy tömegember lesz, vagy szélsőséges önző, egyénieskedő megnyilvánulásokba tör ki, természetesen az „önki-teljesítés” ostoba és hazug jelszavával.

Ha pedig egy szerves jelrendszerben (a magyar nyelvben) szoros kapcsolat van RuHa és RaG között, akkor nemcsak az igaz, hogy ruha teszi az embert, hanem ennek kiegészítése is, miszerint RaG teszi a NYeLVet. Egy ragozó nyelvnek, illetve beszélőinek különleges lehetőségei vannak Isten és a természet rendjéhez való illeszkedésben. Ehhez figyelembe kell venni RaG szavunk másik jelentését: a TESZ szerint „1. szarufa... 2. a padlásnak az a része, ahol a tető a falakat éri”, CzF szerint pedig „paraszt hajlékokon szarufa helyett szolgáló fa, ragasztó lécz”.⁹ A hétköznapi valóság szintjén a szarufa valóban a tetőt tartja, magasabb létszinten viszont a házat, a falakat köti az éghez, tehát a föld anyagaiból készített falakat, vagyis a földet kapcsolja, illeszti az éghez a fagerenda, mely már élőfa korában is ilyen összekötő szerepet töltött be (népmeséink évig érő fája). A régieknél a nászéjszaka a padláson történt meg, ezzel vált teljessé ég és föld násza, lásd MeNNY – MeNYasszony – MeNYegző. Végül vegyük figyelembe, hogy a szarufák elkészítése és elhelyezése – ácsmunka, és ács volt a nevelőapja Jézusnak. Ezek nem véletlenszerű körülmények; az ácsmunka lényege szerint illesztő tevékenység, és aki azért jött kö-zénk, hogy bennünket Istenhez *illesszen*, pontosabban: helyreállítsa az Isten és ember kö-zött megromlott, szétcsúszott illeszkedést, *ízésülést*, annak ács a nevelőapja. Ugyanakkor érvényesül itt *íZ* szavunk kéttalakúsága is: Jézus testét rendszeresen meg-*íZ*-leljük vallási szertartás keretében, tehát aki egy új *íZ*t, az istenség ízét hozta el újra számunkra, az egy-úttal – és talán éppen ezáltal – gondoskodik arról, hogy illeszkedjünk, *íZ*esüljünk Isten-hez. Magyarban a szavaknak is van *íze* (jóízű beszélgetés stb.), Jézus pedig maga a Lo-gosz, a Szó, az Íge. Ezek után talán nem lesz meglepő, ha megkockáztatjuk a feltevést: Jézus egész küldetése és életműve a maga teljességében magyar nyelven értelmezhető igazán és közvetlenül¹⁰. Vagy talán tud valaki még egy nyelvet, melyben szarufa és nyelv-

⁸ A kapcsolat megvan angolban (*bear* ige, OED 4. és 6.b. jelentés) és oroszban (*носить – оттошение*) is.

⁹ Ha valaki nem tudná, mi a szarufa: „A tetőszerkezet lécezetét tartó, fordított **V** alakban összeácsolt két(-két) gerenda közül egy. (MÉKESZ)

¹⁰ Lásd Végvári 2002.

tani toldalék ugyanazzal a szóval fejeződik ki? – Nyelvünknek és műveltségünknek ezeket a rejtett(?) képességeit is visszük magunkkal az Európai Szövetségbe, még akkor is, ha nem szerepelnek a csomagszállítón vagy az elvárások jegyzékében, ha az ország jelenlegi vezetői ezekről nem tudnak, vagy tudni sem akarnak. Mi lenne, ha a nyelvek teremtő, világmagyarázó képességeit is mérnék? Akkor is az utolsók között kullognánk, ahogyan ezt – különféle gyanús gazdasági mutatókat idézve – kis senkik folyton az orrunk alá dörgölik?

Ejtsünk néhány szót legalább a másik szép hasonlatról is, mely a RaG és RüGY kapcsolatát világítja meg. Itt is Jézushoz fogunk eljutni, csak rövidebb úton. Csupán a rügyfakadás idejét kell felidézni, ez pedig március 25-e, Gyümölcsoltó Boldogasszony napja, egyik szép régi nevén: Testfogadó Boldogasszony, vagyis Jézus fogantatásának, az Íge testesülésének nagy ünnepe. „Napja a fák oltásának és szemzésének szakrális alkalma; a Skolasztika napjától, pincében ászok alatt tartott oltóág berakásának ideje. Az ember ilyenkor Szűz Máriával almát olt... E napon fát ültettek a bánátiak..., s kukoricát pattogtattak, ettek, hogy a rügyek életre pattanását elősegítsék. A magzat után sóvárgó asszonyok e mágikus napon föltétlenül férjükkel háltak” (Molnár V. 1998:56). Aki oltott vagy szemzett már, tudja, hogy mennyire fontos ebben az illesztés: „Az átültetést szinte sebészeti módszerekkel hajtjuk végre oly módon, hogy az azonos funkciójú szövetek találkozzanak és összenőjenek... **A hasítékoltást** még nem termő vagy fiatal termőfák átoltására használjuk... Az oltóvesszőn két oldalról ék formájú metszlapot készítünk; a hasítékba két oltóvesszőt helyezünk úgy, hogy az azonos szövetek egymással találkozzanak. Hasítékoltásra kétrügyes oltóvesszőt vágjunk...” (Bálint 1979:212-13). Ha sikerül az illesztés és a szövetek nem csúsznak el egymáson, akkor megfogán az oltás: megtestesül az Íge és közöttünk lakozik. Párhuzamok adódnak itt világrend és a nyelv rendje között, a szót is így testesíti föl a rag: a szellemlétből, amikor még csak mássalhangzói vannak; átlelkesül, azaz magánhangzókkal töltődik föl, majd a rag adja meg testiségét a mondatban, ahol már foghatóvá válik. Mi magunk is a megtestesült, tehát megFoGant–ragozott szó révén tudunk ráhangolódni a Teremtő rendjére a világban, s ugyanakkor a RaG révén tudjuk meg-RaGad-ni, megérteni szerkezetét és működését.

A ragok illesztésével a világrendet képletezzük, s ha hozzávesszük a föntemplített többi sajátosságot is, láthatóan hatalmas eszköz van kezünkben. De az is látható, hogy ez csak lehetőség, amellyel ma a magyarság (úgy körülbelül Mátyás halála óta) nem él a szükséges és lehetséges mértékben sem. A valóság ilyen mértékű megragadására és a világ rendjéhez való illeszkedésre egész biztosan nincs lehetőségük a hajlító (indogermán¹¹, sémi) és elszigetelő (kínai) nyelveket beszélőknek; ezt valamilyen mértékig ők maguk is tudják, és időnként kárpótlást keresnek (lásd pl. az újabban terjedő FiTness-őrületet; alapjelentésben *fi*t annyi mint illeszteni, csakhát FiTogtatással nem lehet súlyos illeszkedési zavarokat, hiányokat pótolni). Lehetséges viszont, hogy a bekebelező (vagy összegző, egyesítő) nyelvek beszélői rendelkeznek a mienkhez hasonló, de azt el nem érő lehe-

---

¹¹ Beleértve természetesen a szanszkritot is.

tőségekkel¹². Lehet, hogy ezért kellett kiirtani Amerika és Ausztrália őslakosságának túlnyomó részét? Baljós egybeesés, hogy az irtóhadjárat már két évvel Mátyásunk halála után, még Kolombusz életében elkezdődik. Úgy látszik, a hajlító nyelvek szempontjából nehezen elviselhető a ragozás és egyesítés, meg a nekik megfelelő észjárás.

Most már nincs rá terünk, csak felsoroljuk a RaG szóbokrához vonható többi szót: RáG (együtt a FoG¹⁻²[-an], NYeL(V), NYÁL szavakkal), RúG (rugaskodik), ReGe, RéGi, ReGöl, RöG, RüH, RaK, RáK. Javasoljuk az olvasónak, próbálja meg a fentihez hasonló gondolatmenettel (lehetőleg kiiktatva a „véletlen egybeesést vagy hasonlóságot”) megtalálni a kapcsot e szavak között. Hasznos munka az elmének, és talán magyarságismeretben is előre léphetünk általa.

Könyvészet: szótárak rövidítései és irodalomjegyzék

A)

CzF Czuczor György – Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára I-VI*. Pest, Emich, 1862-74.

MÉKSZ *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest, Akadémiai, 1972.

OED *The Oxford English Dictionary*. Második kiadás ezüstlemezen. Oxford : OUP, 1992.

OL Országh László: *Angol-magyar szótár I-II*. Budapest, Akadémiai, 1968²

TESZ *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I-III*. Budapest, Akadémiai, 1967-76.

WEB *Webster's New International Dictionary of the English Language I-II*. London, G. Bell, 1932.

B)

Bálint György dr: *Gyümölcsöskert*. Mezőgazdasági, Budapest, 1979³.

É.Kiss Katalin, Kiefer Ferenc és Siptár Péter: *Új magyar nyelvtan*. Osiris, Budapest, 1998.

Haspelmath, Martin: *The Agglutination Hypothesis: A Belated Empirical Investigation*.

(A ragozásról szóló föltevés megkésett tapasztalati vizsgálata.) Előadás a *Nemzetközi Alaktani Tanácskozás*on, Bécs, 2000. február 25. (Kézirat)

Karácsony Sándor: *A magyar észjárás*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1985 (1939).

Molnár V. József: *Kalendárium. Az esztendő körének szokásrendszere*. Örökség Könyvműhely, 1998.

Véghvári József: Hit és anyanyelv. *Turán* V (2002), 2:63-66.

---

¹² Ezt sajnos nem tudom megítélni, mert egyetlen indián vagy ausztrál nyelvet sem ismerek, még felületesen sem. Akik viszont ismernek, azok sajnos nem fogadják el nyelv és világkép ilyen mértékű egymástól való függését, a szerves műveltség fogalmi rendszerét, vagy akár jelen írás gondolatmenetét (bár tévednék!).